

Følgesedler til Voksenpædagogisk træf – potentialer og dilemmaer i fremtidens voksenpædagogik, Vartov, København, 28. sept. 2011

Voksenpædagogikkens aktuelle og fremtidige potentialer og dilemmaer

”Han søger sætninger, endnu ingen har tygget på.”

Elias Canetti (1905-1994): *Urets hemmelige hjerte*

”Jo større ordene er, desto større er risikoen for, at det falske sniger sig ind i dem.”

Ernst Bloch, tysk filosof, 1885-1977 – *måske også i dannelse?!*

”Dannelse appellerer til noget evigt i mennesket, men appellerer samtidig til en forbindelse mellem dette evige og virkelige liv...”

Per Øhrgaard i *Kritik* nr. 67/1984

* * * * *

Steen Nepper Larsen, lektor v. GNOSIS – sind og tænkning, DPU, Aarhus Universitet (stla@dpu.dk & www.gnosis.au.dk) & medlem af bestyrelsen for Sophia – tænketank for pædagogik og dannelse (www.sophia-tt.org)

En næsten hjemløs drøm

Hvordan tænke uddannelse og dannelse, så det bliver muligt for mennesket at lære kunsten at decentrere (sig selv) og at spørge kritisk til samtidens værdier - og i momenter måske ligefrem at glemme sig selv for at give sig det ukendte, 'stoffet' og en fælles samfundsbyggende kraft i vold?

Hvordan på én gang tilegne sig traditionen og et intenst kendskab til fortiden med henblik at virkeliggøre en fremtid, der både er kritisk overskridende, overraskende, forunderlig og frisættende?

Hvordan undgår „man“ at blive gjort dummere, grimmere og mere hyklende end højt nødvendigt? Vi er mere end lønarbejdere (*pro-fesso*; at bekende sig til et mere; ikke bare en servil degn) og servicekrævende forældre. Hverken staten (kommunen) eller arbejdsmarkedet ejer os.

Hvordan undgå forfaldet? Ikke at dyrke evalueringsfebrile og strategiske selvfordoblings-dokumentationsøvelser til unødvendigt overmål (jf. SNL: „Evalueringsfeber“, *Dansk Sociologi* nr.1/2004 & Alberts såkaldte „Overleveringsskema“). At se andet end sig selv (og egeninteressen) i spejlet!

Tanker om dannelse og voksenpædagogik – strejftog i alfabetet

Anmassende rationaler – 3 stærke styks – altid midt i en efterdønning af arbejdsmarkedsparathed & (almen)dannelse (et 'mere'... selvstændighed, kritik, myndighed, samfundsborger...)

Dannelse – *Salmonsens* revisited & decentreringskunst (iflg. Ziehe)

Paradoksalt nok lader dannelsen sig *ikke* planlægge; den må skabes og erobres af hver enkelt. Om "Dannelse" i *Salmonsens Leksikon* fra 1916 skrev Claudius Wilkens:

"Det er ikke Massen af, hvad et Menneske ved eller har lært,
der bestemmer hans Dannelse, men den indre Bearbejdelse og
Tilegnelse til en ejendommelige Livsfylde og selvstændig Dom".

Det kræver også en viden om *embodiment* og *embeddedness*. En politik for hele den-engagerede-krop-i-verden og ikke blot for hjernen, dvs. den "knop, der sidder på halsen" (jf. Peter Sloterdijk; se også Maxine Sheets-Johnstone: *The Roots of Thinking*, Philadelphia 1990) men hvordan bryde med de dumme delinger mellem hånd og ånd, teori og praksis? Se fx: <http://www.utne.com/Literature/The-Philosophy-of-Bicycling.aspx>

Thomas Ziehe: "Individualiteten må lære at decentrere sig selv – og det må en livsverden eller kultur også kunne lære. Fællesskaber må lære at overskride sig selv kommunikativt og på andre måder, også selv om individerne kan have brug for identitetsmæssige holdepunkter og stabilitet."

(SNL: "Dannelse og refleksivitet", et interview med TZ i DPU's magasin *Asterisk* nr.10, 2003.
Findes også i Thomas Ziehe: *Øer af intensitet i et hav af rutine*, Politisk Revy, Kbh. 2004).

"Wer nicht von dreitausend Jahren
Sich weiß Rechenschaft zu geben,
Bleib im Dunkeln unerfahren
Mag von Tag zu Tage leben."

J.W. Goethe: *West-östlichen Divan* (1819)

& G.W.F. Hegel skrev samtidig om vigtigheden af at lære
at se bort fra det blot private for at realisere det almene.

- *Fra i-sig-selv* til *i-og-for-sig-selv* (ud af naturtilsanden; menneskets/selvbevidsthedens virkeliggørelse som moment i åndens selvudfoldelse)
- nyhumanismen fra 1750'erne og frem: personlighedsdannelse og almindelse i én og samme proces – både selv og socialitet under omformning
- en civiliserende kraft: selvfortabende selvvirkeliggørelse, den højere historie og do. kultur
- antropologisk, ontologisk, normativt, teleologisk, historiefilosofisk ladet: vor egentlige bestemmelse er at blive dannet, Hegel: se bort fra det blot private - realisé det almene
- det ufærdige, ufikserbare dyr: fra første til anden natur (naturligt at være unaturligt & ikke af naturen at være den/det man er (Villy Sørensen); upassende eksistens (Johannes Sløk))
- at gøre vor undren og vidensløst til motorer – dannelse gennem videnskab (på Berlins Universitet fra 1809; Humboldt): ingen principiel modsætning mellem: (i) fri udviklende, ensom tænkning og videnskab som social produktivkraft; (ii) polyteknik og åndsvidenskab gudbilledlighed; Genesis 1.27. Mennesket er skabt i Guds billede; genopstandelsens antropocentrisme; fornuftens klare lys som pendant til guds lys; ... ad åre – en frisættelse
- *paideia* (græsk) og *humanitas* (latin) – en af ydre erhvervshensyn fri, autonom stræben (græcitetens høje sol, renæssancens frisættelse af mennesket til selvskabelse)
- selvdannelse som "livslang anden fødsel" i et social og samfundsopbyggeligt Perspektiv
- "*Sapere aude!* Hav mod til at bruge din egen forstand uden andens ledelse!" (Immanuel Kant, 1784)

Evidensbasering – du'r ikke inden for pædagogik (der ikke alene kan baseres på empiri; pædagogik menneskets forandringsøvelser og opdragelse til humanitet; om fremtid; om endnu-ikke...)

Tre påstande:

- der findes ingen rene pædagogiske værktøjer og ingen neutral kontekst
- enhver klasse; enhver kommunikativ, social ,setting', enhver time er en unik begivenhed
- genuine lærererfaringer lader sig ikke formalisere: dannelsesprocesser (og tilværelsen i øvrigt) kan ikke reduceres til tal? (jf. SNL i *DpT* nr.1/2011: Der er ingen evidens for evidens...“)

Faglighed – et generobringsprojekt; ikke blot en borgerlig-politisk annektering & restauration
Gearskiftebevidsthed – i det pædagogiske arbejde; at vedkende sig magt, ansvar, normativitet og 'uren pædagogik' vs. performativitetskravets indifferens over for sagen og pædagogikken

At stå ved at man altid udøves magt som offentlig ansat. Empowerment som ny-sprog; den kontraktliggjorte socialpolitikslagsider (Åkerstrøm Andersen; ikke som køb og salg af en bil). 'Undervisningsmaskiner' vil (sikkert) altid være (ud)dannende, forpligtende, disciplinerende, selekterende og konfliktuelt felt – en hverdag ladet til randen med stridende rationaler og viljer. Paradoks/antinomi: At ville lede andre til frihed & at ville danne med et specifikt normativt læringsindhold inden for et fag (jf. Alexander von Oettingen; *Det pædagogiske paradoks* (2001) og Peter Kemp: "Kampen om dannelse", bidrag til Dannelsesudvalgets antologi: *Tenkning, modning, refleksjon*, Drejers Forlag, Norge (*in print*))

Hjernen er ikke skæbne og der kan ikke skelnes éntydigt mellem 'teoretiske' og 'praktiske' fag – eller mellem biologi ('nature', krop) og socialitet ('nurture'): om neuroplasticitet & dualismekritik

"Der Mensch, das "noch nicht festgestellte Tier" (Friedrich Nietzsche – ufærdigt; foreløbigt; forbigående; ukendt; uberegneligt; *always in a proces of becoming; no fixation of the flux...*).

Klasseblind og Kosmopolitisk – principielt... at muliggøres et møde med 'højkulturen' – med alt det store, der er tænkt og skrevet og skabt & alt det onde og grusomme

Læring – fra modstand og langhårede visioner til et vilkår fra vugge til krukke

Smukke sentenser: "Lernen ist Vorfreude auf sich selbst" (uoversætteligt citat af Peter Sloterdijk), anføres ofte af Ziehe. Glæden ved at forestille sig, at man engang får lært at spille guitar; foregribelsens under & de konstruktive 'settings'; at være guide/*Fremdenführer*). Det smittende og karismatiske. Ubestikkelighed, værdighed, stoisk ro; at være en gåde, ikke blot for de andre, men også for sig selv (Kierkegaard). Stoffets dragende eksistens. Materialets krav. Traditionstilegnelse og overskridelse – om end ikke med ét smæk, så i løbet af hele skoletiden. *Präsenzkultur* er ikke nok.

Magi i undervisningen - at lære at tælle til tre på to begavede måder

At blive tiltalt som 'elev' (som en studerende; som en, der skal eleveres) – at lære at vende blikket udad – at udforske noget sammen. Ikke en ren dosering; ikke neurotisk lærerkontrol; ikke en laden stå til; ikke en underholdningsindustri. Nej til "elev-formattering". Identitetsdannelse som et livslangt *mellemværende*: mellem dem vi er

og dem vi kan blive & vil være. Dynamisk og krævende. Den livslange anden fødsel. Et konstitutionelt dilemma: Pædagogisk autoritet er *altid* asymmetrisk

Fragmenter af Sophias vision: Uddannelsessystemet (skolen) kan ikke reduceres til marked/service, stat/lov, noget privat/hjem. Den er noget helt fjerde! Læreren, de to begavede måde at tælle til tre på & det 3.steds magi. To sentenser fra *SOPHIAs vision for uddannelsessystemet*, august 2008 - skrevet af SNL m.fl.; i form af 53 aforismer; kan bestilles for 25 kr. via www.sophia-tt.org :

"At lære at tælle til tre på mindst to måder

Gode læreprocesser lærer os på én gang at se ud over os selv og at lægge distance til 'hjemmets værdier' (moder og fader), når vi entrer læringsrummet - og at se bort fra os selv og fra lærerens person i selve læringssituationen. I glimt lærer vi således at tælle til tre på to forskellige måder, mens vi umærkeligt sprænges fri af både egne og eksterne bånd og bindinger.

Det tredje steds magi

Det vigtige er ikke, om læreren eller pædagogen kan lide dig, eller om du kan lide det, der sker – men at der åbnes for et tredje sted – netop dét sted, hvor der står: plankton, franske verber, matematiske ligninger, nye lege, guitarakkorder, *Big-bang* og Kanslergadeforliget på programmet."

Nøgne bavianer i Zoo – transparenskravet – skal vi se og vide alt: "Dæk dem venligst lidt til!"

At gentænke fællesskaber og samvær som andet end en addition af 'atomer':

"There is no meaning if meaning is not shared" (jf. den franske filosof Jean-Luc Nancy: *Being Singular Plural*, Stanford 2000, p.2; orig. *Etre singular pluriel*, Paris 1996). "A single being is a contradiction in term" (p.12). At have øje for de(t) forskellige. Ikke alle mennesker piller eller spiser lus – og da slet ikke på kommando eller pr. indre selvledelsesdrift.

Oxymoroner, *Catch 22* og den helt nødvendige sprogkritik; send ordene til kogevaske!

Oxymoronernes holdeplads: Vær kreativ! Vær fri! Vær original! (Se SNL: *Kategoriale tyndinger af den kognitive kapitalisme*, GNOSIS-Vedhæftning 3, 2008. Kan bestilles gratis ved at skrive til vor sekretær på GNOSIS, Tobias Hiort-Lorenzen: thl@dpi.dk). Se også SNL: "Uddannelsespolitikens to tunger – et essay", *Dansk pædagogisk Tidsskrift* nr.3/2005).

Et ydmygt håb: At lære at håndtere oxymoronerne i det individualiserede arbejde, som personliggjort arbejdskraft. At søge at undgå udbrændthed, stress og indadvendte selvbebrejdelser. CV-personligheden (Ich AG) , individualiseringen af arbejdet og personliggørelse af arbejdskraften.

Retorisk træning i den kognitive kapitalisme

Trækullet skal bringes til at gløde på ny – sproget er ikke primært et instrument

"Man kann die Sprache mit Holzkohle vergleichen, denn sie brennt nur, weil sie schon gebrannt hat, aber um etwas anderes zu sein als kalte Kohle, muss sie ständig von neuem entzündet werden."

Peter Sloterdijk (f. 1947; *Zur Welt kommen – Zur Sprache kommen*, Frankfurt am Main 1988, S.152

Uddannelsesparathed – 'fastgørelseskontrakter'; et kontrolregimente
 Vindueslukning – fra *The Doors* til Ziehe... ikke det hele på én gang og hele tiden....
 X-faktoren og de smukke stedsegrønne Dewey-strofer

Jorn Deweys aktualitet – en tænkende praksis; at arbejde i og med sproget:

"Spørgsmål bør snarere henlede elevens opmærksomhed på stoffet end på lærerens mål" (John Dewey: *Hvordan vi tænker – en reformulering af forholdet mellem refleksiv tænkning og uddannelsesprocessen* (2009, opr. udg. fra hhv. 1909 & udvidet version fra 1933, s.220).

"Tænkning er ikke som en pølsemaskine, der indifferent reducerer alle materialer til en stereotyp, efterspurgt vare; men er en evne til at følge op på og forbinde de specifikke forslag og spontane tanker, som specifikke ting vækker" (s.47). Vi véd ret beset ikke, hvad det vil sige at lære/tænke!

"Ydre ensformighed og indre rutiner er forundringens værste fjender. Overraskelsen, det uventede og nyheden stimulerer den. Alle ved, at en bevægelig genstand fanger og fastholder øjet bedre end en genstand, der står stille, og at de mere bevægelige dele af kroppen har en større evne til at føle på ting, end de kropsdele, der er mindre bevægelige" (s.51). Lærerhenrykkelse, -smitte og "kar(is)ma".

Y-aksen og X-aksen – om at genrejse små og store vertikaler i hverdage
 Ziirligt *craftmanship* – ikke (eller helt radikalt: aldrig!) under niveau

En ode til håndværksmæssig stolthed, håndens 'fortrængte' arbejde;
 om krop, stolthed og excellence

"En håndværker med respekt for sig selv og for 'sagen' nægter at lave noget under niveau. Optagetheden af at få det bedste frem styrer arbejdet og ikke den hurtige omsættelighed eller den strategiske selvfordobling. Den særegne kobling af hensigt, ambition og drøm er, at den skabte ting kan tale for sig selv, at dens form- og indholdsmæssige kvaliteter er og fremstår som evidente, og at den ikke behøver at blive fulgt til dørs af merkantilt glasur eller kælen taktisk snak. Håbet er, at det skabte og formgivne på én gang løsriver og overlever dets skaber, at det kan klare sig uden signatur. Tænke sig hvis denne ånd kunne brede sig inden for de offentlige institutioner. Hvis skolen kunne få lov til at besinde sig på at være skole, og universitetet på at være universitet, så ville verden se meget anderledes ud. Det er nemlig ikke tilstrækkeligt at træne folk til at kunne omstille sig og til at være servile. Det er vigtigt, at verden ikke blot befolkes af fleksible og mobile mønsterarbejdere, der er gode til at aflære hvad de har lært på kommando. Fagstolthed, viden og modstandskraft er dyder, der må tilbage i de statslige og kommunale institution

Den amerikanske sociolog Richard Sennett gav i 2004 en række forelæsninger på Yale University. De er tilgængelige for nysgerrige øjne i bogen *The Culture of the New Capitalism* (Yale 2006). Det allersidste afsnit i bogen er betitlet "Craftsmanship", der umiddelbart kan oversættes til håndværksmæssig dygtighed; men ordet indbefatter også den håndværksmæssige udførelse. Sennett fremhæver, at den håndværksmæssige excellence ikke er et forældet ideal at stræbe efter i den stadig mere immaterielle og virtuelle kapitalisme. Tværtimod insisterer han på, at "Craftsmanship" indeholder fremtiden i sig. Som kardinaldyd implicerer den evnen til at gøre det rette, omhuen og viljen til at dvæle sags-nært. Jeg supplerer: Det er vitterligt ikke nok at lære

at handle med rettidig omhu. Omhuen skal ikke primært disciplineres via den målbare tid, men have rigeligt med rum og en fertil social kontekst at udfolde sig i.

At gentænke vore offentlige arbejdspladser som håndværksmæssige steder for et smittende og produktivt engagement i fællig kræver et radikalt opgør med de styringsrationaler, der med skiftende regeringer ved roret bredte sig som en steppebrand inden for det statslige og kommunale område igennem de sidste 15 år.”

SNL: ”Lad os alle blive håndværkere”, artikel i *Politiken*, 28.4. 2007

Ønsk dig en tillidsskabende stat - ikke at forglemme en kommune - med ambitioner

AFR: Fordomme blev luftet skamløst i 2001. Smagsdommere, rundkredspædagogik og Hippiepædagogik (en gammel traver i 2011). Katastrofalt for den offentlige sektors anseelse & attraktivitet...). At give autonomien tilbage til/i det offentlige – Res Publica (en tilbageerobring; en kreere en stat med ambitioner! – SNL: ”Staten uden ambitioner”, i tidsskriftet *Dansk Sociologi* nr.2/2002); at have tillid til folk; decentrerings-kunst (jf. Thomas Ziehe: *Øer af intensitet i et hav af rutine*, Kbh. 2004);

En fordring; en vilje; en retning, en vej: At turde realisere det almene; at se ud over det blot private. Ikke kun at se sig selv i dannelsens spejl (en halveret og perverteret *Bildung*). Det var allerede Hegel og Gadamer inde på - og ikke at forglemme Socialdemokratiets partikongres i 1931: Skolen skal give mulighed for ”at udvikle Børnenes selvstændige Tænkning og Virkelyst, samt deres Samfundsfølelse”. Smag lidt på ordene: Tænkning, Virkelyst og Samfundsfølelse – noget stærkere ord end kompetencer, erhvervsevne (*employability*) og omstillingsparathed (fleksibilitet).

Ånd – transcendens og selvoverskridelse; sprog, historie og kultur er aldrig blot privat-sager

* * * * *

Til diskussion:

Hvordan gøre det substantielle dannelsesforsvar til en del af voksenpædagogikken?

Hvordan arve traditionen kritisk overskridende – uden historieløshed ...?

Hvordan forbinde (hjemløse) dannelsesidealer med værdien af viden?

Hvad ville der ske, hvis politikerne igen begyndte at tale og handle som de tænkende socialdemokrater i 1931?

Selektiv litteraturliste for SNL

Sproget er alles og ingens. Erkendelse og spekulation, Århus 1995. "Identitet som livslangt mellemværende", i *Filosofi* nr.1/2002. "Dannelse og refleksivitet" (interview med den tyske pæd. prof. Thomas Ziehe) i tidsskriftet *Asterisk* nr.10, april 2003 (gratis erhverveligt sammen med ca. 10 andre interviews m. bl.a. Howard Gardner, Paul Ricoeur, Peter Sloterdijk, Mihaly Csikszentmihalyi, Peter Kemp og Thomas Højrup via www.dpu.dk) - også trykt i den nyeste bog af Ziehe: *Øer af intensitet i et hav af rutine*, Kbh. 2004); Forord til Peter Sloterdijk: *Masse og foragt*, Det lille Forlag, Frederiksberg 2003; "Evalueringsfeber" i *Dansk Sociologi* nr.1/2004; "Mimetisk begær i den offentlige sektor", *Information*, d.1.6.2004 & "Mellem koldt trækul, decentring og ustyrlige ambitioner" i litteraturtidsskriftet *Standart* nr.3/2004. Anvend venligst www.bibliotek.dk for at nå frem til mine artikler og anmeldelser i *FILOSOFI*, *Dansk Sociologi* og *Dansk pædagogisk Tidsskrift*. "Uddannelsespolitikens to tunger – et essay", *Dansk pædagogisk Tidsskrift (DpT)* nr.3, sept. 2005. I *DpT* nr.4, dec. 2005 forefindes: "Verdens bedste folkeskole? En kritik af regeringens udspil." Se også "Mellem evalueringsfeber og faglighed" i Erik Schmidt (red.): *Terrængående visioner for folkeskolen*, LM-Forlaget, Odense 2006. "Filosofi som sprogkritisk praksis" i *Hydra IV*, Holmen 2007. SNL & Jens Erik Kristensen: "Økonomiens metamorfoser og kapitalismens hamskifte – om vidensøkonomi og kognitiv kapitalisme", i *Kritik* nr. 190, 2008. Red. af *det pædagogiske*, en debatavis på 20 s., Arkitektskolen i Kbh. 2008 (www.karch.dk). "Kritik af den kognitive kapitalisme", i *Dansk Sociologi* nr.4 2009. "Menneskets livslange anden fødsel. Peter Sloterdijks sfærologi og filosofiske antropologi", i det norske tidsskrift *Vagant* nr.1, 2009. "Dannelsestankens aktualitet og udsathed" i Dansk lærerforeningens *Fællesskrift 09*, Kbh. 2009. "Sproget er ikke kun et redskab" i Dansk lærerforeningens *Det rum(me)lige sprog*, Kbh. 2009. "Der er noget på spil – tanker om kreativitet" i *Chara. Tidsskrift for kreativitet, spontaneitet og læring*, nr.1, 2010: www.chara.dk. "Den plastiske hjerne som mulighedsorgan – en analyse af samtidens smag for 'neuroplasticitet' og dens grænser", i *Dansk Sociologi* nr. 2, 2010. Kronik i *Politiken*: "På rund(tosset)tur med skolens rejsehold", 6.7.2010. Se <http://www.youtube.com/watch?v=6ExPVcbbYkE> - et klip om tænketanken Sophia og om Rejseholdet. "Kampen om den plastiske hjerne", i det norske tidsskrift *Vagant* nr. 3, 2010. "Tvungen til uddannelsesparathed", kronik i *Information* (jan. 2011). "Der er ingen evidens for evidens – refleksioner omkring en magtfuld illusion", *Dansk pædagogisk Tidsskrift* nr. 1, 2011. "Tanker om det lærende dyr og den urene pædagogik" i Brinkmann, Tanggaard og Aastrup Rømer (red.): *Antologi om uren pædagogik*, Århus 2011. Interview med SNL v. Finn Jespersen i *Filosofi* nr.1 & 2 (in press), 2011 "Krænkende kuglerammelogik", kronik i *Information*, 9.6.2011. "Frihed til at revoltare – eller til at lade være" (anmeldelse af Peter Sloterdijk: *Stress und Freiheit*, Suhrkamp 2011) i *Moderne Tider* i *Information*, d.27.-28.8.2011. Interview med SNL v. Carsten Henriksen i *Asterisk* nr.59, sept. 2011: "En nation af kreativitetsslaver" (www.dpu.dk/asterisk).

Seneste fire bøger: (1) Neurovidenskab. En udfordring for filosofisk tænkning, GNOSIS Vedhæftning Nr. 2, Kbh. 2008; (2) Kategoriale tydninger af den kognitive kapitalisme med særligt henblik på at begribe samtidens trang og tvang til kreativitet, GNOSIS Vedhæftning Nr. 3, Kbh. 2008; (3) Philosophy Matters! Samtidsdiagnostiske tydninger i den plastiske hjernes æra, GNOSIS Vedhæftning nr. 5, Kbh. 2009. De kan bestilles gratis eller nedtages som pdf-filer via www.gnosis.au.dk; (4) Inge Kryger Pedersen & SNL (red.): *Sociologisk leksikon*, Hans Reitzels Forlag, Kbh. 2011 (795 sider; 2.300 ord; skrevet af 94 danske sociologer og samfundstænkere se: <http://www.gyldendal-akademisk.dk/Books/9788741203515.aspx>).

* * * * *

Citater til eftertanke

„Der findes mennesker, som i en slags nødværge oplever ethvert tilbud om at vide og kunne mere som en personlig fornærmelse. De vil anerkendes for det, de er, ikke for det, de kan blive, og i uddannelse ser de ikke en mulighed for at få en større horisont, men en lammende dom: Du er ikke god nok. Det er dem, den kommercielle underholdningsindustri lever af, og skal man endelig bruge ordet kulturkamp, kan man sige, at kulturkampen altid har været et psykodrama om selvfølelsens former udkæmpet mellem opdragerne og forførerne. Opdragerne giver dig selvrespekt, men den skal betales med blod, sved og tårer. Forførerne giver dig en selvbekræftelse, der som gratis bonus udleveres sammen med biografbilletten.” (Carsten Jensen i *Politiken*, d. 21.9. 2003).

"Den nuværende vidensmængde og omsætningshast overskrider /.../ samfundets kapacitet. Den får ideen om almen dannelse til at synke agterud. Intet pensum kan autoritativt repræsentere samtidens viden. Dannelse kommer i flertal, når enhver selektion af et pensum er kontingent og ved, at den er det./.../Dannelsens substans kan hurtigt udskiftes, fordi knytningen til den ikke er dyb. Kun den formelle kompetence - at tale, lære, handle etc. - står tilbage."

(Ole Thyssen: "Informationsoverskud", i J. Molin og M. Schultz (red.): *Kalejdoskopiske fortællinger fra en videnskabelig verden*, Kbh.1989)

"Ich habe mehr denn je den Wunsch zu lernen, und das heißt im Grunde immer, auf Widerstand zu stoßen." (Martin Heidegger an Heinrich Rickert, Brief vom 30.5. 1930, i M. Heidegger & H. Rickert: *Briefe 1912 bis 1933 und andere Dokumente*, Frankfurt a.M., 2002, S. 68).

"Universitetet skal fostre idéen om, at der er flere betydningsfulde verdener end de unges personlige livsverden."

(Thomas Ziehe, på forsiden af *Informations* særtryk Studiestart 2002, d.31.8.-1.9.2002)

„Bildung nämlich hat auch mit der Akzeptanz von Schwierigkeiten zu tun, mit Erfahrungen des Nichtkönnens und mit herausfordernden Kränkungen des eigenen Ungenügens. Jede Bildung ist ein persönlicher Verstehenskorridor, also nicht einfach eine fortgesetzt erfolgreiche Problemlösung. Die Standards der Bildung stehen nicht in der Verfügungshoheit des Lernenden.“

(Jürgens Oelkers in: „Und wo, bitte, bleibt Humboldt?“ i *DIE ZEIT*, Nr. 27, 27.6. 2002, S. 36)